

FUQARO MUHOFAZASI BO'YICHA AHOLINI O'QITISHNI TASHKIL ETISH

Dadabayeva Naziraxon Abdurazaqovna

*Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ko'pgina davlatlarda olib borilayotgan izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan hodisalarni oldindan o'rganish, bashoratlash, uning negizida ogohlantirish chora-tadbirlarini ishlab chiqarish, nafaqat noxush vaziyatlar keltiradigan iqtisodiy zararni tejab qolishga, balki insonlar o'rtasidagi shikastlanish ko'rsatkichlarini pasaytirishga olib keladi. Maqolada ta'lim muassasalari o'quvchi va o'qituvchilarini favqulodda vazitilarga tayyorlash yuzasidan o'tkaziladigan maxsus-taktik, qo'mondonlik shtab va kopmleks o'quv mashqlari, profilaktik tadbirlar va Favqulodda vaziyatlarda ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Xavf-xatar, xavfsizlik, favqulodda vaziyat, maxsus-taktik, qo'mondonlik shtab va kompleks o'quv mashqlari. Targ'ibot. Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik.*

Hayot xavf-xatarga to'la. Uni to'g'ri baholay olmaslik juda yomon oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Hozirgi iqlim o'zgarishi, atrof muhitni ifloslanishi va istisno tariqasida shuni aytish mumkinki, terroristik xurujlar avj olayotgan zamonda inson o'zini va o'zgalarni qutqarishni, ruhiyatini tushirmay ongli ravishda xarakat qilishni va bunday vaziyatlarda xatarlarni yengib o'tishni bilishlari zarur.

Xavf-hatarlar natijasida juda ko'p insonlar noto'g'ri xarakatlari natijasida nogiron bo'lib qoladilar, kasallanadilar va hayotdan ko'z yumadilar.

Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishning qonuniy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, Vazirlar Mahkamasining Qarorlari va Favqulodda vaziyatlar vazirining ko'rsatma va boshqa tegishli me'yoriy hujjatlari tashkil etadi.

Bizga ma'lumki, XX asrning 60-yillaridan fuqaro mudofaasi tizimi faoliyat ko'rsatib kelgan. Uning asosiy vazifasi tinchlik davrida va urush sharoitida mamlakat aholisini yalpi qirg'in qurollari va boshqa hujum vositalaridan himoya qilish, urush sharoitida iqtisodiyot bo'ektlarining barqarorligini ta'minlash hamda halokat o'choqlarida qutqarish va tiklash ishlarini o'z vaqtida samarali amalga oshirishdan iborat edi.

Har bir rahbar, har bir favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasining xodimi texnogen, tabiiy va ekologik favqulodda vaziyatlar yuzaga kelgan vaqtda vaziyatga baho berishni, tezlik bilan tegishli qarorlar qabul qilishni, qidiruv-qutqaruv va shoshilinch ishlarni o'tkazishda boshqaruvni amalga oshirish yo'llarini bilishi va bu borada yuqori malakaga ega bo'lmog'i kerak. Dunyo miqyosida global o'zgarishlar sodir bo'lib turgan bugungi kunda kelajakda favqulodda vaziyatlar soni ortib, ko'lami kengayib borishi kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi hududida ham ko'plab turdagi favqulodda vaziyatlar sodir bo'lishi

mumkin. Bundan tashqari iqtisodiy, informatsion va texnologik kabi yangi xavf turlari ham yuzaga chiqmoqda.

Jamiyat rivojlanar ekan, hech bir davlat, hech bir shaxs, tabiiy va texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlardan to‘liq muhofazalangan emas.

Bundan tashqari, favqulodda vaziyatlar kutilmagan vaqtda, kutilmagan joyda sodir bo‘ladi. Shu sababli, har bir inson favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishni bilishi, shikastlangan “o‘chog‘da” qolgan taqdirda o‘ziga va o‘zgalarga yordam ko‘rsata olishlari, rahbar xodimlar esa, bunday nohush holatlarda boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

Bunday qobiliyatga ega bo‘lishi uchun birinchi navbatda, mamlakatimizda tizimli ravishda yaratilgan ta‘lim Dasturi asosida ilmiy-texnik, huquqiy, tashkiliy-uslubiy o‘quv jarayonlarida, talabalar tomonidan egallagan nazariy va amaliy bilimlari orqali shaxsiy va jamoat xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha mazkur darslikdan to‘plagan bilimlarini ishlab chiqarishda amaliyotga tatbiq etish qobiliyatiga ega bo‘lishlari talab etiladi.

Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlashni tashkil etish.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 sentabrda “Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 754-sonli Qarori asosida respublikamiz aholisini favqulodda vaziyatlarga muhofaza qilishga tayyorlash ishlari yo‘lga qo‘yilgan.

Fuqarolarni favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash mulkchilik shakllaridan qat‘iy nazar korxonalarda, muassasalarda (ta‘lim muassalarida) va tashkilotlarda, yashash joylarida, ularning yoshlari va ijtimoiy guruhlariga qarab olib boriladi.

Tayyorgarlikdan o‘tuvchi aholi 3 ta guruhga bo‘linadi:

1. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, respublika, viloyat tasarrufida bo‘lgan shaharlar va tumanlar, davlat hokimiyati hamda boshqaruv organlari, vazirliklar, idoralar, birlashmalar, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar rahbarlari, favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasi mutaxassislari.

2. Ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohasida band bo‘lgan aholi, umumta‘lim maktablari, idoraviy bo‘ysinishi hamda tashkiliy-huquqiy shakllaridan qat‘iy nazar boshlang‘ich, o‘rta, oliy va kasb-hunar ta‘limi muassasalari o‘quvchilari.

3. Ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohaslarida band bo‘lmagan aholi.

Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida tayyorlashning asosiy vazifalari:

1. Aholining barcha guruhlariga favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish qoidalarini va asosiy usullarini, jabrlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish yo‘llarini, jamoa va yakka tartibda muhofaza vositalaridan foydalanish qoidalarini o‘rgatish;

2. Boshqaruvning barcha pog‘onalardagi rahbarlarini aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo‘yicha harakat qilishga tayyorlash va qayta tayyorlash;

3. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar rahbarlari hamda mutaxassislarida avariya- qutqaruv va boshqa kechiktirib bo‘lmaydigan ishlarni o‘tkazish uchun fuqaro muhofazasi kuch va vositalarini tayyorlash, ularda boshqarish ko‘nikmalarini hosil qilish, favqulodda vaziyatlarda harakat qilishda xodimlarning o‘z vazifalarini amaliy egallashi belgilangan.

Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, vazirliklar, idoralar, muassasalar va tashkilotlarning rahbarlari hamda mutaxassislari 24 va 30 soatlik dasturlar asosida

tayyorgarlikdan o'tadilar. Ularni har uch yilda bir marta tayyorgarlikdan o'tkazib turish ko'zda tutilgan.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lgan aholini tayyorlash ish joylarida mashg'ulotlar o'tkazish va tavsiya qilingan dasturlarga muvofiq favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni mustaqil ravishda o'rganish, keyinchalik o'quv mashqlarda va mashg'ulotlarda olingan bilimlar va malakalarini mustahkamlash yo'li bilan amalga oshiradi.

Bu guruhga kiruvchilarni beshta guruhchalarga ajratish mumkin:

- maktabgacha tarbiya muassalari tarbiyalanuvchilari;
- umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari;
- akademik litsey va kasb-hunar kollejlari talabalari;
- oliy o'quv yurtlar talabalari;
- korxonalar, tashkilotlar, muassasalar ishchi va xizmatchilari.

Maktabgacha ta'lim muassasalari. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida bog'cha yoshdagi bolalarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida tayyorlash yo'lga qo'yilmagan. Bu muassasalarda bolalarga xavfsizlikning oddiy elementlarini o'rgatib borish muhim hisoblanadi.

Barcha ta'lim muassasalarida "Fuqaro muhofazasi va hayot xavfsizligi asoslari" kursi o'tilishi lozim. Hozirgi kunda o'quvchilar tayyorgarligi "Chaqiriqqacha yoshlarni tayyorlash" fani dasturi bilan yo'lga qo'yilgan. Dasturda fuqaro muhofazasi darslariga 35 soat vaqt ajratilgan bo'lib, o'rganilgan bilimlari o'quvchi yoshlarni favqulodda vaziyatlarda to'g'ri xarakter qilishga va sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etishlarida yordam beradi.

Oliy o'quv yurtlari. Universitetlar, institutlar va boshqa oliy ta'lim muassasalari talabalariga ta'lim berish ishlari "Fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlar" fani asosida olib borish ko'zda tutilgan. Ta'lim berish jarayonida favqulodda vaziyatlarda boshqarish, hatti-harakatlar masalalariga hamda aholini va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish usullarini o'rgatishga katta ahamiyat berilgan.

Iqtisodiyot ob'ektlari rahbarlari hamda mutaxassislarini tayyorlash, ularga ta'lim berish O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Fuqaro muhofazasi institutida 24,30 va 72 soatlik dasturlar asosida olib boriladi.

Rahbar xodimlarga ta'lim berishdan asosiy maqsad aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga tayyorlash, avariya, halokat, tabiiy ofatlar sodir bo'lganda uning oqibatlarini bartaraf etish, fuqaro muhofazasi kuch va vositalarini tashkil etishning yo'l-yo'riqlarini o'rgatishdir.

Rahbar xodimlarni, tuzilma rahbarlari, tashkilotlar, muassasalar, korxonalarining avariya-qutqaruv otryadlari tarkibidagi xizmatchilarini, harbiylashtirilgan hamda doimiy tayyor maxsus tuzilmalarning xodimlariga fuqaro muhofazasidan ta'lim berish ishlari favqulodda vaziyatlar boshqarmalariga qarashli hududiy rahbarlar tarkibini tayyorlash markazlarida hamda o'quv mashqlari va mashg'ulotlarda olib boriladi.

Ta'lim berish jarayonida rahbarlarning fuqaro muhofazasidan o'z funksional vazifalarini o'zlashtirib olishlariga, xavfli sharoitda muhitni tahlil qilish va baho berish, favqulodda vaziyatlar sodir bo'lgan hududda xizmat lavozimidan kelib chiqqan holda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini berishga asosiy e'tibor beriladi.

Tashkilotlar, korxonalar va ob'ektlarning rahbarlari joriy tayyorgarligi ish joylarida fuqaro muhofazasi boshliqlari tomonidan o'quv yili uchun 15 soat hajmida tashkil etiladi. Tayyorgarlikdan o'tayotgan rahbar xodimlar sodir bo'lishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarni oldindan ko'ra bilish, ular sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etish va unga rahbarlik qilish bilimlarini egallashlariga ahamiyat beriladi.

Tuzilmalar tarkibidagi korxonalar, muassasalar va tashkilot xodimlariga fuqaro muhofazasidan ta'lim berish ishlari ish joyining o'zida 15 soat hajmida, hamma uchun umumiy bo'lgan mavzularni (10 soat) o'rganish sharti bilan olib boriladi. Bu tuzilmalar tarkibiga ta'lim berish jarayonida favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ko'nikmalarini amaliyotga yaqinlashtirilgan holda olib borish yo'l-yo'riqlariga alohida e'tibor beriladi.

Ishchilar, xizmatchilar, iqtisodiyot tarmoqlari xodimlarini ishlab chiqarishdan ajratmagan holda, rejalashtirilgan mashg'ulotlarda (15 soat), maxsus tayyorlangan rahbarlar boshchiligida o'quv guruhlarida hamda mavzularni mustaqil o'rganish va o'rgangan mavzularni amaliy mashg'ulotlar, ob'ekt miqyosidagi mashqlar va kompleks o'quv mashqlari davomida mustahkamlash orqali amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lmagan aholiga ta'lim berish ma'ruzalar o'qish, suhbatlar o'tkazish, o'quv filmlarini namoyish qilish, mustaqil ravishda qo'llanma va eslatmalarni o'rgatish, radioeshittirishlar va teleko'rsatuvlar yordamida olib boriladi.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lmagan aholini shu jumladan, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar bilan suhbatlar, ma'ruzalar va uchrashuvlarni tashkil etish va o'tkazish, mahallalarda "Ko'ngillilar klublari"ni tashkil etish va ommaviy axborot vositalari orqali axborot-tahliliy teleko'rsatuvlar, jumladan muntazam efirga uzatiluvchi "Favqulodda 5 daqiqa" nomli teleko'rsatuv tashkil etish, sohaga oid dolzarb masalalar bo'yicha davra suhbatlari, radioeshittirishlar o'tkazish yaxshi samara beradi.

Fuqaro muhofazasidan ta'lim o'quv mashqlari o'tkazish bilan birgalikda olib boriladi. Har bir toifadagi aholiga "Diqqat, barchaga!" signali orqali hududning geografik xususiyatidan kelib chiqqan holda favqulodda vaziyatlarda bajarilishi lozim bo'lgan hatti-harakatlarga o'rgatish bilan o'quv yili tugatiladi.

AHOLI O'RTASIDA TARG'IBOT ISHLARINI OLIB BORISH.

Favqulodda vaziyatlarda halokatlarning oldini oluvchi zaruriy chora-tadbirlar qanchalik tez bajarilsa, ularning talofatga olib keluvchi ta'sirlarini bartaraf etish shunchalik oson kechadi. Buning uchun qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar kompleksini olib boruvchi kuchlar va vositalar doimiy tayyor bo'lishi lozim.

Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishni targ'ib etishda asosiy vazifalar qanday, bunda targ'ibot nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Birinchi vazifa. Tinchlik davrida va harbiy harakatlarda favqulodda vaziyatlar sodir bo'lishi mumkinligini va ular naqadar xavfli ekanligini tushintirish.

Ikkinchi vazifa. Fuqaro muhofazasining roli ortib borayotganligini, favqulodda vazifalardan muhofaza qilish haqidagi davlat hujjatlarining mazmunini, aholining fuqaro muhofazasiga oid huquqlari va vazifalarini tushintirish.

Uchinchi vazifa. Aholiga favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni o'rgatishga hissa qo'shish.

To'rtinchi vazifa. Fuqaro muhofazasi ilg'or tajribasini aholi o'rtasida keng targ'ib qilish.

Beshinchi vazifa. O'zbekiston Respublikasi fuqaro muhofazasi tarixi va an'analarini aholi o'rtasida tizimli targ'ib qilish.

Fuqaro muhofazasi xodimlari davlat va jamoat tashkilotlarini, ijodiy jamoalarni, turli fondlarni jalb qila olsalargina targ'ibotni yo'lga qo'yish shunchalik muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

Targ'ibot-o'zi nima?

Targ'ibot xushyorlik oshirilishi kerakligini, oldini olish tadbirlari o'tkazilish muhimligini, odamlarda yuksak ma'naviy-ruhiy fazilatlarni tarbiyalash zarurligini, shuningdek beparvolik ishlab chiqarish, ijtimoiy sohaga og'ir shikast yetkazishi, eng yomoni odamlar qurbon bo'lishi mumkinligini eslatib turishi kerak.

Texnika va ishlab chiqarish texnologiyasi murakkablasha borayotganini ishlab chiqarish jarayonlari nazorat qilinishida qiyinchiliklar keltirib chiqarmoqda. Favqulodda vaziyatlar sodir bo'lish ehtimoli mavjudligi to'g'risida aholi o'rtasida tushintirish ishlarini olib borish kerak.

Lekin, bunda odamlarni qo'rqitmaslik, balki bu xavfni unitmaslik, favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda muhofazalanishga tayyor turishga da'vat etmoq kerak.

Shunda favqulodda vaziyatlar oqibatida yetadigan zararlar eng kam darajada bo'lishi mumkin. Mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar mehnat jamoalarida, turar joylarda ana shu to'g'risida suhbatlar o'tkazish, aholiga va jamoaga favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda hatti-harakat qoidalarini tushintirish kerak.

Masalan, Yaponiyada har yangi o'quv yili maktablar va oliy o'quv yurtlarda odamlarning zilzila sodir bo'lganda hatti-harakatlari haqidagi mashg'ulotdan boshlanadi. Fuqaro muhofazasi targ'ibotini tashkil etish shakllari, usullari va vositalari. Fuqaro muhofazasi bo'yicha targ'ibot qanday ahvoldaligi tabiiyki, birinchi galda barcha darajadagi fuqaro muhofazasi boshliqlari zimmasida bo'ladi.

Fuqaro muhofazasiga targ'ib qilishning quyidagi shakllari mavjud:

1. Og'zaki targ'ibot.
2. Ommaviy axborot vositalari (matbuot, televidenie, radio).
3. Kino va videofilmlar.
4. Ko'rgazmali vositalar (plakat, stend, fotomontaj, vitrina). Og'zaki targ'ibot eng ta'sirchan shakllardan biri hisoblanadi.

Odamlar bilan shaxsiy muloqatda bo'lishga asoslanib, bunday targ'ibot muayyan jamoa oldida turgan fuqaro muhofazasi vazifalarini, ularni hal etish usullarini odamlarga tushinarli dalil va misollar asosida tushintirish, kamchiliklar va qiyinchiliklar, ularni yengib o'tish yo'llari haqida ochiqdan ochiq fikr yuritish imkonini beradi. Og'zaki targ'ibotda ma'ruza, suhbat, savol-javob kechalari, fuqaro muhofazasi faxriylari va mutaxassislari bilan uchrashuvlardan foydalaniladi.

Targ'ibotchi ishlatayotgan ilmiy va texnik atamalar va tushunchalarni tinglovchilar to'g'ri anglashini ta'minlaydigan qilib bayon etishi, fikrning mantiqiyliqi, tushintirilayotgan qoidalarning turmush bilan chambarchas bog'likligiga yorqin misollar keltirishi, statistika ma'lumotlariga tayanishi, nutqining jo'shqinligi va hokozalar targ'ibiy chiqishlarning

ishonchliligini ta'minlab beradi. Rahbarlar, mutaxassislarning o'z jamoalari oldida fuqaro muhofazasi mavzusida so'zga chiqishlari alohida ahamiyatli ekanligini qayd etmoq kerak.

Ular fuqaro muhofazasi tadbirlarini o'tkazishda shaxsan namuna ko'rsatishlari lozimligini unitmaslik lozim. Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasi targ'ibotida hozirgi vaqtda ommani qamrab olishi va ularga uzluksiz ta'siri jihatidan eng ta'sirchan bo'lgan ommaviy axborot vositalaridan televidenie va radiodan foydalanishning roli kattadir. Fuqaro muhofazasiga oid ishlar ahvoli, FVDT kuchlari va vositalarining favqulodda vaziyatlarda harakatlari haqida ommaviy vositalari tezkor va ishonchli axborot bilan ta'minlanib turishlari kerak.

Fuqaro muhofazasi mavzusida kitoblar va risolalar nashr etishning va ulardan tushintirish ishlarida foydalanishning ahamiyati kattadir. Ularni targ'ib etish uchun kutubxonalarda ktobxonlik anjumanlari, kechalar va boshqa tadbirlar o'tkazilib turishi lozim. Endilikda fuqaro muhofazasi targ'ibotini kino, video materiallardan keng foydalanmay turib tasavvur etish qiyin. Ko'rgazmali vositalardan foydalanib, fuqaro muhofazasini targ'ib qilish fuqaro muhofazasi o'quv punktlari, kabinetlari, sinflar va burchaklarini jihozlashda, turli stend, fotomontaj tashkil etishda, shuningdek aholini favqulodda vaziyatdagi harakati bo'yicha plakatlar chiqarishda o'z ifodasini topmoqda.

Ko'rgazmali targ'ibotda respublikamiz fuqaro muhofazasi tizimi haqida, ishlab chiqarish avariylari va tabiiy ofatlar, jamoa va yakka himoya vositalari, qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar, o'tkazilgan o'quv mashg'ulotlari haqida axborot bo'lishi maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari xalqaro terrorizm va diniy ekstremizm jahonning ko'p mintaqalarida, mamlakatlarida, jumladan markaziy Osiyo mintaqasida va uning tarkibidagi O'zbekistonga ham xavf solmoqda. 1999 yil fevral oyida respublikamizning bosh maydonida ko'plab odamlar qurbon bo'lishiga olib kelgan portlashlarni, 2000 yil yozida Surxondaryoda terrorchi jangarilarning beboshliklarini, ekstremistlarning yana boshqa qonli ishlarini, shu bilan birga 2020 yildagi Sirdaryo viloyatining Sardoba suv omborida sodir bo'lgan texnogen xususiyatli favqulodda vaziyat, 2023 yil 6 fevral kuni Turkiya va Suriya davlatlarida sodir bo'lgan zilzilalarni unita olmaymiz.

Fuqaro muhofazasi sohasida tayyorgarlikdan o'tayotganlar fuqaro muhofazasining hozirgi zamondagi rolini qanchalik to'g'ri tushinsalar, ularning bu sohadagi bilim, mahorat va ko'nikmalari shunchalik mustahkamroq va mukammalroq bo'ladi. Tayyorgarlikda o'tgan fuqarolar nazariy bilimlarini favqulodda vaziyatlar sodir bo'lgan amalda qo'llashlari albatta foydadan xoli bo'lmaydi. Chunki hozirgi iqlim o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatda har bir fuqaro tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar xarakat qilishga va sodir bo'lganda ularni oqibatlarini bartaraf tishga tayyor bo'lmoqliklari kerak.

Fuqaro muhofazasi bo'yicha aholini o'qitishni tashkil etish

Fuqaro muhofazasi bo'yicha aholini o'qitish Ishchi-xizmatchilar va fuqaro muhofazasi tuzilmalarini o'qitishdan maqsad, vazifalari va usullari, fuqaro muhofazasi tuzilmalari bilan mashq qilish. Texnogen, tabiiy hamda ekologik xususiyatli favqulodda vaziyatlardan aholi va hududlarni muhofaza qilish, jabrlanganlarga yordam ko'rsatish, talofatlarni kamaytirishda ijobiy ko'rsatgichlarga erishish-aholining barcha tabaqalarini favqulodda vaziyatlarga qanchalik tayyorgarligiga, ularning bu sohadagi bilim saviyalariga chambarchas bog'lik.

Shu maqsadda aholini barcha tabaqalarini favqulodda vaziyatlardan muhofazalanish sohasiga muntazam o'rgatilib boriladi. Ularning favqulodda vaziyatlarga tayyorligini tekshirish maqsadida komanda-shtab, taktik-maxsus va kompleks o'quv mashqlari muntazam o'tkaziladi.

Uch kecha-kunduzgacha davom etadigan komanda-shtab o'quv mashqlari Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida 5 yilda bir marta, shaharlar va tumanlarda 3 yilda bir marta o'tkaziladi. Taktik-maxsus o'quv mashqlari korxonalar, muassasalar va tashkilotlarda 3 yilda bir marta o'tkazilib, olti soatgacha davom etadi

Favqulodda vaziyatlarda ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikning mohiyati

Ma'naviy-ruhiy tomonidan tayyorgarlikning mohiyati, shakllari, usullari va vositalari. Hozirgi kunga kelib Markaziy Osiyo hududida ham tabiiy va texnogen tUSDagi favqulodda vaziyatlar soni tobora ortib bormoqda. Bunday sharoitda favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tizimlarining o'rni kuchayib boradi. Bu tizim tinchlik va harbiy davrda favqulodda vaziyatlar ro'y berganda odamlar, iqtisodiyot, hududlar xavfsizligini ta'minlab beradi. Ammo bu ta'minotga faqatgina fuqaro muhofazasi faoliyati, jumladan rahbarlar va tuzilmalar shaxsiy tarkibining tayyorgarligi, aholining fuqaro muhofazasi bo'yicha bilimlarini har tomonlama takomillashib borish bilangina erishish mumkin. Tayyorgarlikning asosiy yo'nalishlaridan biri favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga ma'naviy-ruhiy tayyorlash hisoblanadi.

Insonning favqulodda vaziyat sharoitiga tushib qolishi doimo uning ruhiyatiga kuchli ta'sir qiladi. Tibbiyot statistikasi ma'lumotlariga ko'ra halokatli favqulodda vaziyatlardan so'ng ko'pchilik og'ir ruhiy jarohat oladi va ruhiy muolajaga muhtoj bo'ladi. Ruhshunos olimlar ham bunday tayyorgarlikning juda muhimligi haqida gapiradilar. Ular hayratomuz raqamni keltiradilar.

Odamlarning ruhiy chiniqqanligi vahimali kayfiyat rivojlanib ketishiga to'sqinlik qiladi, dadillashib, bor irodasini to'plab, sodir bo'lgan vaziyatdan chiqib ketishning to'g'ri, maqsadbop yo'lini topish imkoniyatini beradi.

Aks holda sarosimaga va vahima ustunlik qilib ketadi. Hatti-harakatlarga va ularning sabablariga ma'naviy (axloqiy) baho berish ma'naviyatning o'ziga xos bir jihatini tashkil etadi. Jamiyatda, aholining muayyan bir qatlami orasida yaxshilik va yomonlik haqida, burch, vijdon, vijdotsizlik to'g'risida tashkil topgan tasavvur bunday baho berishga asos bo'lib jamiyatning mana shu tushinchalarda ifoda etadi.

Buning huquq tushinchasidan farqi shundaki, ma'naviyat tamoyil va me'yorlari davlat qonunchiligida qayd etib qo'yilmay, ularga rioya qilish qonunga emas, balki vijdonga va jamiyatchilik fikriga asoslangan bo'ladi. Toshkent zilzilasi 8 ballga yaqin bo'lib 10 soniya davom etgan birinchi silkinish 1966 yil 26 aprel kuni mahalliy vaqt bilan soat 5.23 da qayd etilgan edi.

Zilzilada qurbonlar deyarli juda kam bo'lgan. Shunday bo'lsa ham dastlabki silkinishning ertasidan Toshkent aholisining 11% da reaksiya holati saqlanib turgan. Yong'in, gaz portlashlari juda og'ir oqibatlariga olib keladi. Hozirgi vaqtda bunga terrorchilik harakatlari ham sabab bo'lishi mumkin.

Tadqiqotchi-psixologlar P. Xochkinson va M Styuart "Halokatda omon qolish" nomli kitoblarida yozishlaricha, ko'pchilik uchun yong'in vaqtida uning alangasi do'zax o'ti bo'lib tuyuladi. Ehtimolki, yong'in vaqtida odamlarni qaysidir boshqa xavfli vaziyatdagidan ko'ra

ko'proq vahima bosadi. Bu xavfli hodisaning xususiyati avval vahima qilib qochishdan iborat. Bu odamning xavfli vaziyatdan qochib qutilishga urinishidan boshqa narsa emas.

Odam hamma narsani unitib, hech kim bilan hisoblashmaydi, asosiy maqsad butun vujudini qamrab olgan, ba'zan mutlaqo asossiz qo'rquvdan qutilish bo'ladi. Yong'indagi vaziyatni odam o'zining omon qolishiga to'g'ridan-to'g'ri tahdid deb tushinadi, badanni muzdek ter bostirib yuboradigan, qattiq qo'rquv hissi paydo bo'ladi, fojia bir zumlikkina bo'lib tuyuladi, miyada esa harakat qilish kerak, degan fikr tug'iladi. Fuqaro muhofazasida ruhiy tayyorgarlik - bu odamlarda ruhan chidamlilikni shakllantirish yoki qo'yilgan vazifalarni bajarish, tinchlik va urush vaqtidagi xavfli vaziyatlarda fidokorona harakat qilish qobiliyatini kuchaytirishdagi xislatlarini hosil qilish demakdir. Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikning shakli, usullari va vositalari.

Favqulodda vaziyatlardagi hatti-harakatlarga tayyorlash sohasidan bir nechta misollar keltiramiz. "O'tdan qo'rqish"ni yengish. Odam sakrab o'ta oladigan kenglikda uzun zavur qaziladi. Unda ishlatib bo'lingan solyarka yoki boshqa yonadigan suyuqlik to'ldirib, yoqib yuboriladi. Olov devor hosil qilib yonayotganda, ta'lim olayotganlar muhofaza kiyimlarini kiyib sakrab, shu olov devoridan o'tadilar. Bunda, har ehtimolga qarshi, olov devorning ikki tomonidan suv shlanglari ushlagan odamlar turishadi. "Balandlikdan qo'rqish"ni yengish. Xodalardan to'rt qavatli uy maketi quriladi. Balandlikda xoda ustida mashq qilinadi. Mashq qilayotganlar xavfsizlik kamarini bog'lab oladilar va ular baland minoraga chiqib, undan qutqarish arqoni yordamida pastga tushadilar. "Suvdan qo'rqish"ni yengish.

Suvli to'siq ustiga uzunligi 100 metrli tebranma ko'prik quriladi. Ta'lim oluvchilar shu ko'prik ustidan yurib, suv to'siqlaridan o'tadilar. Tayyorgarlikning bunday usulda olib borishda odamlarda favqulodda vaziyat yuz berganda esankirab qolmaslik, chidam va mardlik ko'rsatish hissini shakllantiradi.

Mashg'ulotlar va o'quv mashqlarini yuqori saviyada, kechasi va kunduzi, murakkab ob-havo sharoitlarida, zaharlanish zonalaridan o'tib, vayrona uyumlarini saronjamlab, yong'inni o'chirib va h.k. o'tkazishlari kerak. Faqat shunday yo'l bilangina qiyinchiliklarni yengib o'tishga o'rgatish, odamlarda zarur bo'lgan ma'naviy-ruhiy xislatlarni shakllantirish mumkin.

1984 yil mart oyida Gazli zilzilasi vaqtida Kogondan kelgan sanitar drujinachilari fidokorona harakat qildilar. Biroq, ularning ayrimlari qon oqib turgan yarani va boshqa turdagi jarohatlarni ko'rib qo'rqib ketgan edilar. Bu sanitariya drujinalarining sardori to'g'ri qarorga keldi, ya'ni tegishli tashkilotlar bilan kelishib, sandrujinachilarni navbatchilik qilishga tez tibbiy yordam punktlariga yubordi.

U yerda sandrujinachilar kerakli xislatlarni o'zlarida hosil qilishlari uchun davolash profilaktik tadbirlariga yordam berishdi. Bu esa o'z navbatida ijobiy natija berdi. Fuqaro muhofazasining muhim vazifalaridan biri bu - tinchlik va urush paytlarida favqulodda vaziyatlarda iqtisodiyot obektlarini va aholini muhofazasini ta'minlash. O'zbekiston Respublikasining Fuqaro muhofazasi tizimining mustahkamligi aholini normal hayot kechirishini ta'minlashning eng asosiy manbaidir. Fuqaro muhofazasi umumdavlat tadbirlar tizimining ishonchli qismi bo'lib hisoblanadi.

Fuqaro muhofazasi tuzilmalarida ma'naviy-ruhiy tayyorlovning asosiy vazifasi bu fuqaro muhofazasiga qaratilgan davlat qarorlari talablarini ta'minlashdir. Fuqaro muhofazasida ma'naviy-psixologik tadbirlarning mazmuni:

- fuqaro muhofazasi tuzilmalarinig shaxsiy tarkibiga va aholiga favqulotda iqtisodiyot ob'ektlarini normal ishlashini ta'minlash va xalqning normal hayot kechirishini ta'minlash haqida davlatning qarorlari va siyosatini tushuntirish;

- fuqaro muhofazasi tuzilmalari-shaxsiy tarkibi va aholini O'zbekiston Respublikasi xalqining an'analari bo'yicha tarbiyalash;

- shaxsiy tarkibda yuksak darajadagi ma'naviy-ruhiy xususiyatlarni: mardlik, o'zini ushlay bilish, jasurlik, botirlik, farosatlilik, tashabbuskorlik kabi xislatlarni shakllantirish va rivojlantirish;

- favqulotda vaziyatlarda iqtisodiyot inshootlarini muhofaza qilish kabi tadbirlarga shaxsiy tarkibni tayyorlash;

- fuqaro muhofazasi shaxsiy tarkibiga favqulodda vaziyatlarda muhofaza qilish usul va vositalarni tushuntirish;

- fuqaro muhofazasi shaxsiy tarkiblarini o'z vaqtida qutkaruv ishlarini va boshqa ishlarni olib borish uchun foydalaniladigan texnikani o'rgatish; - zararlanganda o'z-o'ziga va o'zaro yordam ko'rsatish usullarini va vositalarini o'rgatish; - radiaktiv moddalar, zaharli moddalar, bakterial vositalar va boshqa kuchli ta'sir etuvchi zaharli moddalar bilan zararlanganda, qisman sanitariya ishlovini olib borishini o'rgatish;

Ruhiy tayyorgarlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- aholining turli toifalarida favqulodda vaziyatlarda harakat qilish chog'ida yuqori ruhiy barqarorlikni ishlab chiqish.

- har bir fuqaroda favqulodda vaziyatlar yuz bergan damda jabrlanganlarga ixtiyoriy fursatda yordamga kelishga shaylikni tarbiyalash.

- aholining turli toifalarida sodir bo'lishi ehtimol bo'lgan barcha favqulodda vaziyatlardan muhofazalanishga iroda va malakani tarbiyalash.

- ta'lim muassasalaridagi o'quvchilarda jabrlanuvchilarga ko'maklashishga, ularni qutqarib olishga doimiy shaylik, insonparvarlikni shakllantirish.

rahbarlar tarkibida yuqori ma'naviy-ruhiy sifatlarni shakllantirish va aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga shaylik va o'ziga bo'lgan ishonchni tarbiyalash.

Faoliyat jarayonida organizmning tashqi ta'sirlarga reaksiyasi doimiy bo'lib qolmaydi. organizm o'zgarib borayotgan faoliyat sharoitlariga moslashishga harakat qiladi. bunda ruhiy zo'riqish holati yuzaga keladi.

Bu holatni kanadalik fiziolog g.Sele (1936) stress deb nomlagan. Stress - hayvonot va inson organizmida turli noxush omillar (stressorlar) ta'siriga javoban yuzaga keluvchi fiziologik himoya reaksiyalari majmuidir.

Ingliz tilidan tarjima qilinganda "stress" so'zi "bosim, zo'riqish" ma'nolarini anglatadi.

Inson, shuningdek haddan ortiq tashvishlanish va noto'g'ri hissiyotning rivojlanishidan ham jabrlanishi mumkin.

odamlarning hissiy barqarorligini rivojlantirish va mustahkamlash mumkin va zarur. Qiyinchiliklarga, xavf-xatarga, sharoitning to'satdan murakkablashuviga ruhiy tayyorgarlikdan tashqari, insonning kuchli stress holatiga bo'lgan shaxsiy reaksiyasi va ruhiy chidami uning g'oyaviy ishonchi, dunyoqarashi, qiziqishlariga, masalaning qanday qo'yilganligiga, burch, mas'uliyat, birodarlik hissiga ham bog'liq.

Hissiyotning kuchli qo'zg'alishida birinchi navbatda aqliy faoliyat-vaziyatni baholash va qaror qabul qilish - qiyinlashadi. stressga nisbatan ruhiy barqarorlikni chiniqtirish aynan ana shu eng bo'sh, zaif bo'g'inga qaratilishi va ikki yo'nalish bo'yicha olib borilishi kerak.

Ma'naviy-ruhiy tayyorlash usullari:

- davra suhbatlari o'tkazish;
- doimiy ravishda boshqaruv kadrlarni shaxsiy tarkib va xalq bilan muloqotda bo'lish;
- fukaro muhofazasi tuzilmalari va aholi o'rtasida musobaqalar o'tkazish; Fukaro muhofazasi vazifalarini muvaffaqiyatli bajarilishini faqatgina, oldindan, puxta uyushtirilgan ma'naviy-ruhiy tayyorlash natijasida erishish mumkin. Fuqaro muhofazasi tashviqotini o'rni va vazifalari. Ishlab chiqarishda band bo'lmagan aholinining ma'naviy-ruhiy tayyorgarligi muammosi millionlab kishilarga tegishli muammodir.

Viloyatlar, shaharlar va tumanlar fuqaro muhofazasi boshliqlari, favqulodda vaziyatlar boshqarma va bo'limlari bu mavzuga ko'proq e'tibor berishlari, ishlamayotgan aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishdagi ma'naviy-ruhiy chiniqtirishga yordam beruvchi tadbirlarni jonlantirish ishlarini yanada takomillashtirishlari lozim.

Bunday targ'ibotga birinchi galda kimyoviy va xavfli ob'ektlar yaqinida hamda toshqin, suv bosishi xavfi mavjud bo'lgan hududlarda istiqomat qiluvchi aholi jalb etilishi lozim.

Yaqin kunlarga ko'pgina davlatlarning asosiy mablag'lari tabiiy ofatlarning oqibatlarini bartaraf etish chora-tadbirlariga sarf qilinar edi. Bugungi kunda talab mutlaqo o'zgardi, ya'ni tabiiy ofatlarning tarixini, kelib chiqishini o'rganish, oldini olish usullarini ishlab chiqish, ularni bashoratlash, namayon bo'lish belgilari-darakchilarini zamonaviy fan yutuqlarini tadbir qilgan holda keng miqyosda olib borilayotgan ishlarga sarflanishi qayta-qayta uqtirilmoqda.

Yana bir muhim tomoni, olingan ma'lumotlar bilan aholi o'qitishni yaxshi yo'lga qo'yishni jadallashtirish, ma'lum darajada ularni sodir bo'lishi muqarrar bo'ladigan fojialarda to'g'ri harakat qilishga tayyorlashdir. Bu esa har qanday fojidan keladigan iqtisodiy samarani tejashga, qolaversa insonlar o'rtasida shikastlanish darajasini, nobudgarchilikni kamaytirishga olib keladi.

Kundalik turmushda insonning xavfli vaziyatlarga tushib qolish ehtimoli oshib bormoqda. Bu turmushdagi jarohatlar, transport yoki sanoat avariyesi, yong'in, suv toshqini va boshqa tabiiy hodisalar sodir bo'lishi mumkin. Ko'pincha bunday vaziyatlar insonning mas'uliyatsizligidan yoki uning xavfli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishni bilmasligidan kelib chiqadi. Ayrim hollarda insonning yolg'iz o'zigina emas, balki uning atrofdagilar ham jabrlanmoqdalar.

Favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishni o'rganish ko'p jihatdan insonning o'ziga ham bog'lik. Axir, bejiz aytilmaga, "Asraganni asrayman", "Sendan harakat, mendan barakat" deb.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, bz berishi mumkin bo'lgan tabiiy va texnogen xususiyatli favquloddavaziyatlarni oldini olish va ular sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanishi maqsadga muvofiqdir. Tarbiyalanuvchilarga ko'rgazmali vositalar yoki bolalarga mos multfilmlar orqali ularga vaziyatlarni tushuntirish va xarakatlanish qoidalarini o'rgatish, o'sib kelayotgan yosh avlodni yuz

berishi mumkin bo'lgan tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda to'g'ri xarakat qilishlariga yordam beradi.

Mulkchilik shaklidan qat'iy nazar barcha tashkilot, korxonalar, muassasalarda fuqaro muhofazasi bo'yicha ma'sul xodimlarning tayinlanishi esa maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T :O'zbekiston.2003 yil.
2. "Aholi va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda muhofaza qilish to'g'risida". 1999 yil 20 avgust.
4. "Fuqaro muhofazasi to'g'risida". 2000 yil 26 may.
5. "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida".2000 yil 15 dekabr.

II. Hukumat tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlar vazirligining faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida (1996 yil 11 aprel, 143-sonli).
2. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va bunday vaziyatlarda harakat qilish davlat tizimi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida (2023 yil 29 aprel, 171-sonli).
3. Fuqaro muxofazasiga oid rahbar va me'yoriy hujjatlar, Toshkent, FVV, 2003 yil.
4. Texnogen, tabiiy va ekologik tushdagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to'g'risida (1998 yil 27 oktabr, 455-sonli).
5. Toshkin, sel oqimlarini oqizib yuborish va ko'chki hodisalari bilan bog'lik bo'lgan halokatli oqibatlarining oldini olish hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlari to'g'risida (1994 yil 12 aprel, 201-sonli).

IV. USLUBIY QO'LLANMALAR

1. A.Q.Nurxo'jayev, M.Yu.Yunusov, I.X.Xabibullayev "Favqulodda vaziyatlar va muhofazasi tadbirlari", Toshkent, 2001 yil.
2. I.Raxmon "Favqulodda vaziyatlarda birinchi shoshilinch yordam", Toshkent, 2004 yil.
3. K. T. Tursunov "Sovremennoe sostoyanie izucheniya, prognoza seley i snejnix lavin v Uzbekistane"., Tashkent, IGZ, 2006 god.
4. A. Nurxodjayev "Tabiiy ofatlar, hosil bo'lishi, tasnifi, aholi va hududlarni muhofaza qilish qoidalari", Toshkent, FMI, 2006 yil.
5. "Sovremennoe sostoyanie i perespektivi razvitiya Grajdanskoy zashiti», Tashkent, IGZ, 2006 god.
6. "Fuqaro muhofazasigaoid me'yoriy-huquqiy" hujjatlar, 1-tom, Toshkent, fvv, FMI, 2007 yil.
7. "Fuqaro muhofazasini boshqarish" (ma'ruza matni). Toshkent,FMI 2008 yil.
8. O'.Hasanov. "Favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmat" darslik. Toshkent,2006 yil.
9. G'.Yo.Yormatov, O.R.Yuldashev, A.I.Hamrayeva. "Hayot faoliyati xavfsizligi", Toshkent, 2009 yil.

V. Ma'ruza matnlari.

1. “Favqulodda vaziyatlar davlat tizimining favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalari” (ma’ruza matni) Toshkent, FMI, 2000 yil.
2. “Tabiiy favqulodlarda vaziyatlardan aholini va hududlarni muhofaza qilish”(ma’ruza matni). Toshkent,
3. “Ta’lim tizimida fuqaro muhofazasi sohasi bo’yicha fanlarni o’qitish konsepsiyasi”(ma’ruza matni). Toshkent, FMI, 2001 yil.
4. Sharipov J.Sh. Qo’mondon-shtab, taktik-maxsus va kompleks o’quv mashg’ulotlari aholini favqulotda vaziyatlardan muhofaza qilish borasidagi tayyorgarlikning asosiy usullari mavzusidan (ma’ruza matni). Toshkent, FMI, 2006 yil.
5. Nikitin V.S. “ Tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda avariya - qutqaruv va boshqa kechiktirib bo’lmaydigan ishlarni tashkil etish va o’tkaztsh” (ma’ruza matni). Toshkent, FMI, 2006 yil.
6. Fuqaro muhofazasi asoslari (ma’ruzalar to’plami). Toshkent, FMI, 2007 yil.